

AVRUPA BİRLİĞİ İNSAN HAK VE ÖZGÜRLÜKLERİ ANLAYIŞINDA ATAD VE AİHM'İN OYNADIĞI ROL VE İÇTİHATLARDAKİ SON GELİŞMELER

Prof. Dr. Füsun ARSAVA *

ÖZET

İnsan hak ve özgürlükleri alanında uzman bir mahkeme olarak çalışan AİHM ve AB kurumsal yapısında yer alan ve AB hukukunun yorum ve uygulanmasından doğan uyumsuzluklarda yetkili mahkeme ATAD arasındaki ilişkinin ele alındığı makale, özellikle Lizbon Sözleşmesi'nin Aralık 2009 itibariyle yürürlüğe girmesi ile beraber Temel Haklar Şartı'nın bağlayıcılık kazanması nedeniyle önem kazanan tartışmalara açıklık getirmektedir. Makalenin bir ilginç boyutu da AB bünyesinde ATAD ve İlk Derece Mahkemesi'nin temel haklar konusunda yaklaşım farklarını ortaya koymasını ve içtihat gelişimine ışık tutması çerçevesinde ortaya çıkmaktadır.

ANAHTAR SÖZCÜKLER

Temel Haklar Şartı, Alman Anayasa Mahkemesinin ATAD içtihadının oluşumuna katkısı, ortak anayasal geleneklerden normatif düzenlemeye gidiş, AB yargısı ve AİHM arasındaki kooperasyon.

SUMMARY

This article handles the relationship between ECHR (European Court of Human Rights) which operates as an expert court in the field of human rights and freedoms and CJEC (Court of Justice of the European Communities) which is involved in the corporate structure of EU (European Union) and operates as a competent court about disputes which arise from interpretation and implementation of EU law. This article also provides clarity for the discussions which become more important due to the fact that condition for basic rights gain the nature of being binding together with the enforcement of Lisbon Treaty as of December 2009.

* Atılım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi

Prof. Dr. Füsün ARSAVA

Lighting the way to the development of precedents and introducing the approach differences about CJEC's and Court of First Instance within EU is an another interesting dimension of this article.

KEY WORDS

Charter of Fundamental Rights, Contribution of German Constitution Court to the formation of CJEC precedent, The way to the normative regulation from common constitutional traditions, The cooperation between EU judgement and ECHR.

GİRİŞ

AİHM'nin 30 Haziran 2005 tarihli Bosphorus kararı Avrupa insan hakları mimarisinde önemli bir değişikliğe yol açmıştır [EGMR, Urt. 30.06.2005, Beschwerde Nr.45036/98 (Bosphorus Hava Yolları Turizm ve Ticaret A.Ş. v. Ireland), NJW 2006, 197 vd.]. Bu değişikliğin içeriğinin ve yansımalarının ortaya konulması Avrupa insan hakları mimarisinde bundan sonraki gelişmelere ışık tutacaktır. AİHM Bosphorus kararıyla Federal Alman Anayasa Mahkemesinin zamanında Solange II kararında olduğu gibi (BVerfGE 73,339-Solange II) ATAD ile olan ilişkilere açıklık getirmeye çalışmış, Topluluk tüzüğünü icra etme durumunda olan Avrupa Topluluğu üyesi devletlerin önlemlerini AİHK'na uygunluk bakımından denetleme durumunda olup olmadığını ortaya koymuştur.

AİHM'nin kararına BM Güvenlik Konseyinin 1993 tarihli ve 820 sayılı bir kararı esas olmuştur. Bu karar ile BM güvenlik Konseyi BM üyesi devletlere Yugoslavya'daki silahlı çatışmalar ve ağır insan hakları ihlalleri nedeniyle Yugoslav Cumhuriyeti ile ikâmet veya faaliyet yeri itibariyle bağlantısı olan gerçek ve tüzel kişilerin mülkiyetinde bulunan veya bu kişi yahut tüzel kişiler tarafından denetlenen bütün deniz, kara, demiryolu ve hava araçlarına el koyma yükümlülüğü getirmiştir (S/RES/820, 17.4.1993, Ziff.24, bknz.: Vereinte Nationen 1993, 75). Söz konusu karar Avrupa Topluluğu tarafından 990/93 sayılı tüzük ile düzenlenmiştir (Konseyin AT ve Yugoslavya Cumhuriyeti (Sırbistan ve Karadağ) arasındaki ticarete ilişkin 990/93 sayı ve 24.4.1993 tarihli tüzüğü için bknz.: ABl.EG 1993, Nr.L 102/14). Bu dayanak ışığında İrlanda Ulaştırma Bakanlığı 1994 yılında merkezi Türkiye'de bulunan Bosphorus Airways'in Yugoslavya Hava Yolları JAT'tan leasing ile aldığı iki yolcu uçağına el konulmasına karar vermiştir.

Supreme Court of Ireland'ın 1996'da ATAD'a yaptığı başvuru üzerine ATAD Topluluk temel hakları içinde mütalâa edilen mülkiyet hakkına yapılan bu müdahaleyi söz konusu yaptırımların savaş durumunun ve Bosna-Hersek'teki ağır insan hakları ihlallerinin sona erdirilmesine matuf olması nedeniyle savunulabilir bulmuştur (ATAD'ın 30.7.1996 tarih ve Rs.C-84/95 sayılı kararı için bknz.: (Bosphorus), Slg. 1996, I-3953, Rn.26). ATAD'ın bu kararı nedeniyle İrlanda Mahkemeleri nezdinde yapılan girişimler başarısız olmuştur. Bosphorus Airways bunun üzerine AİHM nezdinde İrlanda aleyhine bireysel başvuru yapmış (krş. EGMR, Entsch., 13.9.2001, Beschwerde Nr.45036/98 – Bosphorus Havayolları Turizm ve Ticaret A.Ş. - Ireland) ve

uçaklara el konulmasının AİHK'na ek 1 nolu Protokolün 1.maddesinin ihlâline yol açtığını iddia etmiştir. AİHM mülkiyet hakkına yapılan müdahalenin sorumluluğunun İrlanda'ya ait olduğunu, ancak bu müdahalenin haklı olduğunu hükme bağlamıştır [EGMR, 30.6.2005, Beschwerde Nr.45036/98 (Bosphorus Hava Yolları Turizm ve Ticaret A.Ş.- Ireland), Ziff. 154, NJW 2006, 197(202)]. AİHM AİHK'na ek 1 nolu protokolün 1.madde 2.fıkrası muvacehesinde kamu düzeni gerekçesi ile temel haklara yapılan müdahaleyi, üye devletlerin AT anlaşmalarından doğan mükellefiyetlerinin yerine getirilmesine matuf olduğu nispette uygun bulmuştur [bknz.: NJW 2006, 197(201 vd.)]. AİHM üye devletlere herhangi bir hareket alanı bırakmayan Topluluk hukuku tasarruflarından doğan mükellefiyetleri yerine getirme bağlamında üye devletler tarafından yapılan temel hak müdahalelerini, temel hakların AT tarafından gerek içerik, gerekse yöntem olarak asgari AİHK'a eşdeğer ölçüde temin edilmesi durumlarında haklı görmektedir. Böyle bir durumda üye devletlerin icra önlemlerinin AİHK'a uygunluğu konusunda bir varsayım kabul edilmektedir. Bu varsayım Konvansiyon'da öngörülen hakların somut durumda yeterli temin edilememesi halinde reddedilmektedir [bknz.: NJW 2006, 197(202)].

Konvansiyon organlarının şimdiye dek verdikleri kararlar

1. Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'nun Solange kararı

AİHM'nin Bosphorus kararı Avrupa İnsan Hakları Komisyonunun M&Co. davasında 1990 yılında verdiği Solange kararını hatırlatmaktadır (EKMR, 9.2.1990, Beschwerde Nr.13258/87 (M&Co.), ZaöRV 50(1990), 865 vd.; W.Hummer/Ch.Vedder, Europarecht in Fällen, 4.Auflage 2005, 321 vd.). Avrupa İnsan Hakları Komisyonu somut olayda Alman merciler tarafından icra edilen, hukuka uygunluğu daha önceden ATAD tarafından saptanan (EuGH, 7.6.1983, Verb.Rs.100-103/80 (Musiqué) Diffusion Française u.a./Kommission), Slg.1983/1825) Avrupa Topluluğu Komisyonunun para cezası nedeniyle Almanya'ya karşı yapılan bireysel başvuruyu *ratione materiae* caiz kabul etmemiştir. Avrupa İnsan Hakları Komisyonu egemenlik haklarının uluslararası kuruluş devredilmesi durumunda temel hakların söz konusu uluslararası kuruluş bünyesinde eşdeğer temin edilmesi kaydıyla kuruluşun önlemlerinin AİHK'na uygunluğunu varsayım olarak kabul etmiştir (EKMR, 9.2.1990, Beschwerde Nr.13258/87 (M&Co.), ZaöRV 50 (1990), 865(866); bknz. D.Kugelman, Grundrechte in Europa, 1997, 36 vd.; G.Ress, die EMRK und das europäische Gemeinschaftsrecht, ZeuS 1999, 471).

2. AİHM'nin Avrupa Toplulukları Hukukuna ilişkin şimdiye kadar aldığı kararlar

AİHM Avrupa Toplulukları hukuku ve bu hukukun üye devletler tarafından icrası konusunda görüşünü ortaya koyma olanağını birçok kez yakalamasına rağmen Bosphorus kararına kadar Avrupa İnsan Hakları Komisyonunun kararına uygun bir karar vermemiştir. Bu nedenle AİHM'nin Bosphorus kararı Avrupa toplulukları hukukuna ilişkin ilk kararı olarak nitelendirilmektedir. AİHM Avrupa Toplulukları tasarruflarının AİHK ışığında denetimini uzun bir süre Avrupa Topluluklarının AİHK'nun tarafı olmaması nedeniyle *ratione personae* reddetmiştir (bkz. EuGRZ 1979, 431; EGMR, 9.2.1990; ZaöRV 50 (1990),865)].

1999 tarihli Matthews kararı ile AİHM Toplum üye devletlerin primer hukuktan yahut primer hukuka eşdeğer, herhalukârda üye devletlerin kendilerinin yarattığı Toplum hukukundan doğan temel hak ihlallerini denetleme iradesini ortaya koymuştur. AİHM İngiltere'nin Cebelitarık kolonisinde ikâmet eden İngiliz vatandaşlarına Avrupa Parlamentosu seçimlerinde oy kullandırılmamasını İngiltere'nin AİHK'na ilişkin 1 nolu.Ek Protokolün 3.maddesinde temin edilen yasama organının oluşumunda seçme-seçilme hakkının ihlâli olarak kabul etmiştir (EGMR, 18.2.1999, Beschwerde Nr.24833/94 (Matthews), EuGRZ 1999, 200 vd.). AİHK'la uyumlu olmayan sekonder hukuk tasarrufları nedeniyle üye devletlerin Konvansiyon ihlâlinin kabul edilip edilmeyeceği konusu Senatör Lines davasında gündeme gelmekle beraber Senatör Lines firmasına verilen, ancak Toplum İlk Derece Mahkemesi tarafından iptal edilen 14 milyon Euro'luk para cezasının (EuG, 30.9.2003, Slg.2003,II,3275) Komisyon tarafından icraya konulmayacağı sözünün verilmesi nedeniyle Avrupa İnsan Hakları Komisyonunu nezdinde 15 AB üyesi devlete karşı yapılan bireysel başvuru talebi şikayet konusunun ortadan kalkması gerekçesiyle kabul edilmemiştir.

AİHM Emesa Sugar davasında da Toplum üyesi devletlerin Toplum organlarının AİHK'na aykırı tasarrufları nedeniyle sorumlu tutulup tutulamayacakları konusunu açıklığa kavuşturmamıştır. ATAD nezdinde gerçekleştirilen prosedürde kanun sözcüsünün nihai talebinin cevaplandırılması olanağının bulunmaması nedeniyle Hollanda'ya karşı yapılan bireysel başvuruda AİHM başvuruyu *ratione materiae* yetkili olmaması nedeniyle reddetmiştir (EGMR, Entsch. v. 13.1.2005, Beschwerde Nr.62023/00 (Emesa Sugar); EuGRZ 2005, 234 vd.).

Prof. Dr. Füsun ARSAVA

Bosphorus kararının konu bakımından öncülüğünü AİHM'nin 1996 tarihli kararı oluşturmaktadır (EGMR, 15.11.1996, Beschwerde Nr.17862/91 (Cantoni); EuGRZ 1999, 193 vd.). Söz konusu davada AİHM'den ilaçların süpermarketlerde satışının cezalandırılmasını öngören Topluluk direktifini iç hukukta düzenleyen Fransız ceza kanununun AİHK'na uygunluğunun denetimi talep edilmiştir. Ulusal önlemin Topluluk hukukuna istinat etmesi AİHM'ni Fransız kanununu denetlemekten alıkoymamıştır. AİHM Cantoni kararında dava konusu olan ulusal düzenlemenin lâfzen Topluluk direktifine tam uymasının AİHK'nun uygulama alanını ortadan kaldırmadığını vurgulamıştır (EGMR, 15.11.1996, Beschwerde Nr.17862/91 (Cantoni); EuGRZ 1994, 193 vd.).

Bosphorus kararının dogmatik olarak değerlendirilmesi

Senatör Lines ve Emesa Sugar davalarında AİHM'nin yargı yetkisini do laylı olarak Avrupa Topluluğu tasarruflarına da genişletme ve bu tasarrufları AİHK ışığında denetleme bakımından istekli olmadığı gözlenmektedir. Bosphorus kararıyla AİHM Topluluk hukukunun icrasına hizmet eden ulusal önlemlerin kendi tarafından denetimini Solange çekincesi ile sınırlamıştır. Bu durum AİHM'nin Cantoni davasına ilişkin önceki kararından kısmen döndüğünü ortaya koymaktadır. AİHM Cantoni davasında üye devletlerin Topluluk hukukuna istinat eden iç hukuk düzenlemelerini üye devletlerin Topluluk hukukunun iç hukukta düzenlenmesinde bir hareket alanına sahip olup olmadıklarından bağımsız olarak denetimini kabul etmiştir [*M.Breuer, Offene Fragen im Verhältnis von EGMR und EuGH, EuGRZ 2005, 229(231)*]. Bu ayırım Bosphorus kararından itibaren ölçü olarak kabul edilmektedir. Bosphorus kararına göre ulusal önlemlerin AİHM tarafından denetime tabî tutulmaması, bu önlemlerin katı bir yükümlülük olarak öngörülmesi halinde söz konusu olmaktadır. Buna karşılık üye devletler direktiflerin iç hukukta düzenlenmesi çerçevesinde olduğu gibi bir hareket alanına sahip oldukları takdirde tasarruflar eskiden olduğu gibi AİHM'nin tam olarak denetimine tâbidir (EGMR, 30.6.2005, Beschwerde Nr.45036/98 (Bosphorus Hava Yolları Turizm ve Ticaret A.Ş. - Ireland, Ziff.157, NJW 2006, 197); krş.: BverfG, Kammerbeschl. 9.1.2001 -1 BvR 1036/99-, DVBl.2001, 720).

AİHK'nun DH ve Topluluk Hukuku yanlısı yorumu

Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'nun Solange kararından (EKMR, 9.2.1990, Beschwerde Nr.13258/87 (M&Co.), ZaöRV 50(1990), 865) ve Fe-

deral Alman Anayasa Mahkemesinin Solange kararından (BverfGE 73, 339; BverfGE 102,147) farklı olarak AİHM Bosphorus davasında AİHK'nun 35.maddesi muvacehesinde bireysel başvuruyu reddetmemekle beraber (Konvansiyonun 11 nolu protokolle revizyonundan önce Avrupa İnsan Hakları Komisyonu kararını Konvansiyonun 27.madde, 2.fıkra 1.cümlesine istinat ettirmiştir) temel hak müdahalelerini ortaya konulan çerçevede haklı kabul etmiş ve şikayetleri dayanaksız bulmuştur (bknz.: NJW 2006, s.197). AİHM bu şekilde şüphesiz AİHK'nun 35.madde 3.fıkrası muvacehesinde açık şekilde dayanaksız olmaları durumunda bireysel başvuruları reddetme olanağını açmış bulunmaktadır. Avrupa Toplulukları çerçevesinde söz konusu olan temel hak teminatı nedeniyle AİHM tarafından yapılan çekince AİHK'un DH ve Topluluk hukuku lehine yorumlandığını ortaya koymaktadır. AİHK, Konvansiyon devletlerine egemenlik haklarının uluslararası veya supranasyonal kuruluşlara devrini yasaklamamakta, onlara uluslararası işbirliğini engellememe ve bu tür kuruluşların kurallara uygun işlemesi gereksinimini dikkate alma mükellefiyetini öngörmektedir. AİHM, dogmatik olarak bu görüşünü Viyana Anlaşmalar Hukuku sözleşmesinin genel Devletler Hukuku anlayışını kodifiye eden 31.madde, 3.fıkra, c bendine dayandırmaktadır (bknz.: EuGRZ 2002, 403). Buna göre DH anlaşmalarının yorumunda anlaşma tarafları arasındaki ilişkilerde uygulanan ilgili DH kuralları dikkate alınacaktır. Avrupa Topluluğu kurucu anlaşması bu nedenle Konvansiyon devletlerinin temel hakları temin etme mükellefiyetini öngören AİHK'nun 1.maddesinin "pacta sunt servanda" kuralı ışığında yorumlanacaktır. Avrupa Topluluklarında yer almak ve onun kurallara göre işlemesi gereksinimi üye devletleri AİHK yükümlülüklerinden soyutlamamakta, ancak AİHM'ne Solange çekincesini açıklama olanağı vermektedir.

Konvansiyonun AİHM tarafından Topluluk Hukuku yanlısı olarak yorumlanması ATAD tarafından Topluluk hukukunun AİHK'na uygun yorumu ile ilişkilendirilmektedir. Topluluk hukuk düzeninde temel hakların yazısız genel hukuk prensipleri olarak geçerlilik kazanması ATAD'ın yıllar süren AİHK'nu esas alan sürekli içtihatına dayanmaktadır (EuGH., 28.10.1975, Rs.36/75 (Rutuli), Slg. 1975, 1219, Rn.32; EuGH, 13.12.1979, Rs.44/79 (Ha-uer), Slg. 1979, 3727 Rn.15, 17 vd.; EuGH, 15.5.1986, Rs.222/84 (Johnston), Slg.1986, 1651, Rn.18; EuGH., 21.9.1989, Verb. Rs.46/87 v. 227/88 (Hoechst/Kommission), Slg.1989, 2859 Rn.13). AİHK'nun Topluluk temel hak teminatı bakımından taşıdığı önemi AB anlaşmasının 6.madde 2.fıkra açık olarak ortaya koymaktadır. ATAD Topluluk hukukunun yorumunu AİHK ışığı-

ğında gerçekleştirilirken, AİHM de AİHK'nun yorumunu Topluluk hukuku ışığında gerçekleştirmektedir. AİHM, Topluluk hukukunu icra eden üye devletlerin tasarrufları sonucu doğan temel hak müdahalelerini müdahaleye izin veren kamu düzeni muvacehesinde değerlendirerek, bu müdahaleleri Avrupa Toplulukları kurallarının fonksiyonunu göstermesini temin ettiği nispette hukuka uygun kabul etmektedir.

Bu durum bir takım kritik konuları beraberinde getirmektedir. Ulusal tasarrufların haklılığı varsayımı sadece söz konusu devletin uluslararası kuruluş üyeliği ile açıklanmayıp, AİHM'nin çekincesinde ifade edildiği gibi (bknz.: NJW 2006, 197) üye olunan uluslararası kuruluşun AİHK'nun teminat sistemi ile mukayese edilebilen bir temel hak teminatına sahip olmasına bağlıdır. Avrupa Topluluğuna üyelik önemli olmakla beraber, bu durum tek başına anlaşmalara riayet mükellefiyeti muvacehesinde temel haklara müdahaleyi haklı kılmamaktadır. AİHM tarafından geliştirilen ve doğru bir şekilde formüle edilen Solange-çekincesi Topluluk hukukuna dayanan ulusal icra önlemlerinin temel hak müdahalelerinin order public (kamu düzeni) yararı muvacehesinde hukuka uygun kabul edilebileceğini ortaya koymaktadır.

Topluluk Temel Hak Teminatının Eşdeğerliliği

AİHM'nin Solange-çekincesi kendisine egemenlik hakları devredilen uluslararası örgütün eşdeğer, benzer bir temel hak teminatına sahip olmasını öngörmektedir. AİHM eşdeğerliliğin, mukayese edilebilir anlamına geldiğini, aynı olması anlamını taşımadığını vurgulamıştır (NJW 2006, 197). Aynı temel hak teminatına sahip olunması uluslararası kuruluş bünyesinde işbirliği yapılmasını güçleştirebilir. Eşdeğerliliğe ilişkin olarak yapılan saptama nihai olmayıp, temel hak teminatında sonraki önemli değişiklikler ışığında denetlenebilen bir durumdur. Federal Alman Anayasa Mahkemesi'nin Solange II kararıyla ve bu çerçevede gündeme gelen GG 23.madde 1.fıkra 1.cümle ile yapılan bir karşılaştırma, AB'ne egemenlik haklarının devri bakımından önkoşul olarak AB'nin aynı temel hak teminatına sahip olması gerekmediği ortaya çıkmaktadır. ATAD'nın içtihatı ışığında GG'de vazgeçilmez olarak öngörülen temel hak teminatına prensip olarak benzer şekilde saygı gösterildiği ve temel haklar özünde temin edildiği nispette Alman anayasasının gereksinimleri karşılanmaktadır.

AİHM halihazırda Avrupa Topluluğu çerçevesinde temin edilen temel hakları AİHK'na eşdeğer kabul etmektedir. AİHM diğer taraftan ATAD'nın temel hak içtihatına, mahkemenin denetim mekanizması çerçevesinde AT an-

Avrupa Birliği İnsan Hak ve Özgürlükleri Son Gelişmeler

laşmasının 230.maddesi ışığında iptal davasına, AT anlaşmasının 232.maddesi ışığında hareketsizlik davasına, 241.maddesi ışığında hukuka aykırılık define, 234.maddesi ışığında önkarar davasına, 226.maddesi ışığında ihlâl davasına, 288.maddesi ışığında tazminat davasına işaret etmektedir (NJW 2006, 197). Bireylerin Topluluk hukukunun ihlâli durumunda dava ehliyetine sahip olması hareketsizlik ve iptal davasında bireylerin sınırlı dava ehliyetine sahip olması, Topluluk temel hak teminatının AİHK ölçüsünde olmadığını ortaya koymaktadır. AİHM tarafından buna rağmen Topluluk temel hak teminatının yeterli kabul edilmesi şartıtcı bulunmaktadır (NJW 2006, 203).

Avrupa Topluluklarında temel hak teminatının eksiklikleri

AİHM'nin Topluluk temel hak teminatını AİHK'nun teminat seviyesine uygun bulması eleştiri konusu olmaktadır. Herşeyden önce bireylerin genel geçerliliğe sahip Topluluk tasarruflarına karşı iptal davası açamaması Topluluk seviyesinde temel hak teminatında önemli bir boşluk yaratmaktadır (G.Schohe, Das Urteil Bosphorus: Zum Unbehagen gegenüber dem Grundrechtsschutz durch die Gemeinschaft, EuZW 2006, 33). İptal davası çerçevesinde temel hak teminatı ancak AT anlaşmasının 230.madde 4.fıkrası ışığında davacının bireysel ve doğrudan etkilenmesi koşuluna bağlıdır (Y.Kerth/A.Schmelz, Die Geltendmachung der Gemeinschaftsgrundrechte im Wege des Individualrechtsschutzes, JA 2004, 340 vd.). ATAD içtihatına göre muayyen kişisel özellikler yahut davacıyı diğer kişilerden ayıran özel koşullar nedeniyle uyumsuzluk konusu tasarrufun davacıya ilişkin sonuçlar doğurması ve şekilde tasarrufun muhatabı gibi etkilenme söz konusu olduğu nispette birey iptal davası açma hakkını kullanacaktır (EuGH, 15.7.1963, Rs.25/62 (Plaumann), Slg.1963,211,Rn.8; EuGH, 18.5.1991, Rs.C-309/89 (Codorniu), Slg.1994, I.1853, Rn.20). AT anlaşmasının 230.madde 4.fıkrasının bu dar yorumu bireylerin kural olarak icrai tasarrufa gereksinimi olmayan Topluluk genel tasarruflarına karşı hukuken bir teminata sahip olamamasına yol açmaktadır. Bu durum herşeyden önce doğrudan yasaklar öngören tüzükler için söz konusudur.

Avrupa İlk Derece Mahkemesi Jégo-Quére davasında bu hukuki boşluğu doldurmaya çalışmıştır. İlk derece mahkemesi söz konusu davada genel Topluluk tasarrufunun gerçek veya tüzel kişilerin hukuki pozisyonunu tereddüt yaratmayacak şekilde hakları sınırlayarak veya yükümlülükler getirerek zarara uğratması halinde AT anlaşmasının 230.madde 4.fıkrasına bireysel etki doğurmaya izin veren bir yorum getirmenin doğru olduğunu kabul etmiştir (EuG, 3.5.2002, Rs. T-177/01 (Jégo-Quére), Slg.2002, II-2365, Rn.51).

Üye devletlerin yaptırım önlemlerine karşı hukuki teminat aramak için Topluluk hukukunun ihlâlini beklemek doğru bir yöntem değildir. ATAD malesef İlk Derece Mahkemesinin yorumunu benimsememiştir (EuGH, Urt. v. 1.4.2004, Rs.C-263/02 P(Jégo-Quéré), Slg.2004, I-3425, Rn.29 vd.). ATAD genel geçerliliğe sahip Topluluk tasarrufunu doğrudan iptal ettiremeyen bireyin bu tasarrufun geçersizliğini ulusal mahkemelerde talep etmesi ile hukuki boşluğun doldurabileceğini varsaymaktadır. Ulusal mahkemeler böyle bir durumda ATAD'tan önkarar talep etmekle mükelleftir (krş.t.: EuGH, 22.10.1987, Rs.314/85 (Foto-Frost), Slg.1987, 4199, Rn.15 vd.). Hukuka riayetinin etkin yargı teminatı ile sağlanması için araçların ve prosedürlerin öngörülmesi üye devletlerin işidir (EuGH, 25.7.2002, Rs. C-50/00 (Unión de Pequeños Agricultores), Slg.2002, I-6677, Rn.40 vd.). Örneğin Almanya'da ATAD'a başvuru anayasa şikayeti davası ile zorlanabilir. Alman Anayasa Mahkemesinin içtihatına göre ATAD'a başvuru mükellefiyetinin keyfi olarak ihlâl edilmesi GG 101.madde 1.fıkra 2.cümle muvacehesinde tâbi yargıç teminatının ihlâl-i-ne yol açmaktadır (BVerfGE 73, 339-Solange II; BVerfGE 75, 223; BVerfGE 82, 159).

Topluluk temel hak teminatının ulusal yargı üzerinden tamamlanması Topluluk hukuku açısından yeterli görülse de, bu durum AİHK perspektifinden AİHM tarafından Topluluk yargısı lehine ilan edilen Solange-çekincesi bakımından tereddüt yaratmaktadır. ATAD lehine yapılan çekince Topluluk hukukundaki bireysel hukuki teminat boşluğunu tamamlayan ulusal yargı lehine çekinceye dönüşmektedir. AİHM ulusal hukuki teminat lehine lege lata bir çekince ilave edemez. Böyle bir durum AİHK tarafından kendisine verilen görevin yerine getirilmemesi anlamını taşır. AİHM'nin Federal Alman Anayasa mahkemesi tarafından AİHK'na eşdeğer temel hak teminatı sağlandığı gerekçesi ile yargı yetkisini geri çekmesi hukuken mümkün değildir.

Topluluk seviyesinde temel hakların teminine ilişkin boşluğun Topluluğa karşı AT anlaşması 288.madde 2.fıkra muvacehesinde açılan tazminat davası ile de kapatılması mümkün değildir. AT anlaşmasının 288.madde 2.fıkrası ışığında açılan dava temel haklara aykırı Topluluk tasarrufunun ortada kalkmasına yol açmamaktadır. Dava ile sadece temel hak ihlâli mali olarak tazmin edilmektedir (A.Haratsch/Ch.Koenig/M.Pechstein, Europarecht, 5.Aufl. 2005, Rn.538). Bireylerin bu davaya ilişkin taleplerinin Komisyonun Topluluk hukukunun bekçisi olarak Konsey ve Parlamentonun temel haklara aykırı tasarrufları aleyhine iptal davası açacağı gerekçesi ile reddedilmesi söz konusu değildir. Komisyonun Avrupa Topluluklarına esas olan hukuk devleti pren-

sibi muvacehesinde dava açmakla mükellef olduğu kabul edilse de bireylerin Komisyonu dava açmaya zorlaması mümkün değildir.

AB anayasa tasarısında bu hukuki boşluğun doldurulamadığı görölmektedir. Anayasa tasarısının (md.III-365 fıkra 4) ilgili maddesi her gerçek ve tüzel kişinin kendilerini muhatap alan yahut kendilerini doğrudan ve bireysel olarak ilgilendiren tasarruflara ve kendilerini doğrudan muhatap alan ve icra önlemi gerektirmeyen tüzük karakterli tasarruflara karşı dava açabileceğini öngörmüştür. Tüzük karakterli hukuki tasarruflara karşı bireylerin dava açması kabul edilmekle beraber anayasa tasarısının madde I-33, fıkra 1'i muvacehesinde Avrupa çerçeve yasalarına karşı bu düzenlemelerin bireyleri doğrudan ve bireysel olarak etkilememesi nedeniyle ATAD içtihatı paralelinde bireylerin dava açması kabul edilmemiştir.

Yusuf kararıyla Topluluk Yargı Yetkisinin Sınırlanması

1. İlk Derece Mahkemesinin denetim ölçütü olarak DH'nun ius cogens karakterli normlarını kabul etmesi

Avrupa Topluluklarında temel hak teminatında İlk Derece Mahkemesinin 2005 Eylül tarihli kararı yeni bir boşluk yaratmıştır (EuG, 21.9.2005, Rs.T.306/01 (Yusuf), EuGRZ 2005, 592; EuG, 21.9.2005, Rs.T.315/01 (Kadı), EuZW 2005, 672). İlk Derece Mahkemesi söz konusu kararında Topluluğun BM Güvenlik Konseyi kararını esas alan yaptırım önlemleri bakımından yargı yetkisini büyük ölçüde geri almıştır. Yusuf davasında davacı Topluluğun iki tüzüğüne karşı iptal davası açmıştır. Bu tüzükler Taliban'ı malî olarak destekleyen kişilerin paralarının dondurulmasını öngörüyordu (467/2001 sayılı ve 6.3.2001 tarihli Konsey tüzüğü için bkz.: ABl.EG 2001 Nr.L295/16; 881/2002 sayılı ve 27.5.2002 tarihli Konsey tüzüğü için bkz.: ABl.EU 2002 Nr.L139/9). Bu kişilerin isimleri tüzüğe ekli listede açıklanmıştır. Bu kişilerin arasında İsveç'te oturan davacının da ismi bulunmaktadır. Listede yer alan isimler BM yaptırım komitesince BM Güvenlik Konseyi kararı ışığında saptanmış, tamamlanmış ve güncelleştirilmiş ve AT tüzüğünün düzenleme konusunu oluşturmuştur (krş.t.: S/RES/1333 sayılı 19.12.2000; metin için bkz.: Vereinte Nationen 2000, 27; S/RES/1390, 16.1.2002, Vereinte Nationen 2002, 74). AB'nin ortak dış ve güvenlik politikası çerçevesince AB kararları ortak nokta-i nazarlara istinat etmektedir. Bu çerçevede önem teşkil eden nokta-i nazarlar için bkz.: 1999/727/GASP, 15.11.1999, ABl.EG 1999 Nr. L 294/1; 2001/154/GASP, 26.2.2001, ABl.EG 2001 Nr.L 57/1; 2002/402/

GASP, 27.5.2002, ABl.EG 2001 Nr. L 57/1; 2002/402/GASP, 27.5.2002, ABl.EU 2002 Nr. L 139/5). İlk Derece Mahkemesi aynı gün karara bağladığı Kadı davasında olduğu gibi Yusuf davasında da Topluluk düzenlemesinin BM Güvenlik Konseyinin kararına istinat etmesi ve BM Şartından doğan yükümlülüklerin Şart'ın 103.maddesine göre BM üyesi devletlerin diğer tüm anlaşmalardan doğan yükümlülüklerine nazaran (Topluluk anlaşmaları da dahil) önceliğe sahip olması nedeniyle sınırlı bir temel hak denetiminden hareket etmiştir.(EuG, 21.9.2005, Rs.T-306/01 (Yusuf), EuGRZ 2005, 592, Rn.231 vd.; EuG, 21.9.2005, Rs. T-315/02 (Kadı), Rn.181 vd.). BM Şartı'nın diğer DH anlaşmalarına nazaran sahip olduğu bu öncelik BM organlarının bağlayıcı kararları bakımından da geçerlidir (R.Bernhardt, bknz.: B.Simma (Hrsg.), The Charter of the United Nations, 2.Aufl. 2002, Art.103, Rn.9,16; Th.Schilling, Der Schutz der Menschenrechte gegen Beschlüsse des Sicherheitsrats Za-öRV 64(2004) 343). İlk Derece Mahkemesi kararında üye devletlerin BM Şart'ından doğan mükellefiyetlerinin yerine getirilmesine ters düşen primer hukuk ve sekonder hukuk normlarının uygulanmaması gerektiğini ortaya koyduğu nispette, BM hukukunun Avrupa Toplulukları hukukuna nazaran uygulanma önceliğini kabul etmiştir (krş.: EuGH, 9.3.2006, Rs. C-371/03, Rn.30; EuG, 21.9.2005, Rs. -T-306/01 (Yusuf), EuGRZ, 2005, 592, Rn.240; EuG, 21.9.2005, Rs.T-315/01 (Kadı), Rn.190). Mahkeme dava konusu olan tüzükleri, bu denetimin tüzüklere esas olan, uygulanma önceliğine sahip olan Güvenlik Konseyi kararlarının inzident denetimi anlamını taşıyacağı gerekçesiyle, Topluluk temel hakları ışığında denetlemeyi reddetmiştir (EuG, 21.9.2005, Rs.T-306/1 (Yusuf), EuGRZ 2005, 592, Rn.266; EuG, 21.9.2005, Rs. T-315/01 (Kadı), Rn.215 vd.). Güvenlik Konseyinin kararları DH'nun sadece ius cogens karakterli normlarına uygunluk bakımından denetlenebilir (bknz.: H.-K.Ress, Das Handelsembargo, 2000, 61 vd.; B.Martenczuk, Rechtsbindung und Rechtskontrolle des Weltsicherheitsrates, 1066, 282). Bu çerçevede sorun teşkil eden husus hangi normların ius cogens karakterli olduğunun saptanmasıdır (krş.: JuS 2006, 299). Ius cogens karakterli DH normları çerçevesinde mütalâa edilen örneğin işkence yasağı, köle ticareti yasağı gibi temel haklar Avrupa Toplulukları temel haklar kataloğunda yer almamaktadır [krş.: K.Doehring, Völkerrecht, 2.Aufl. 2004, Rn.253; J.Frowein, Ius cogens kararı için bknz.: Encyclopedia of Public International Law, Vol.III, 1997, 65,(67)]. Mahkemenin bu nedenle denetim yetkisini ne ölçüde kullanacağı ve örneğin mülkiyet hakkını DH'nun ius cogens karakterli normları içinde mütalâa edip etmeyeceği merak konusu olmuştur. İlk Derece Mahkemesinin Yusuf kararı ve aynı paraleldeki Kadı kararı, İrlanda'nın önlemlerine esas

olan BM Güvenlik Konseyi kararına istinat eden Topluluk tüzüklerinin Topluluk temel hakları ışığında denetiminin kabul edildiği Bosphorus kararına ve Topluluk yargısının şimdiye dek geçerli içtihatına ters düşmektedir (EuGH, 30.7.1995, Rs.C-84/95 (Bosphorus), Slg. 1996, I-3953, Rn.19 vd.). AİHM Bosphorus davasında İrlanda'nın temel hak müdahalelerini haklı bulmuştur. İlk Derece Mahkemesinin Temmuz 2006 tarihli Ayadi kararında mutlak olarak Yusuf kararını teyit etmesine rağmen, ondan sapan Bosphorus kararının gerekçesine istinat etmesi şaşkınlık yaratmıştır (EuG, 12.7.2006, Rs.T-253/02 (Ayadi), Rn.123).

2. AİHM tarafından Güvenlik Konseyi önlemlerinin denetlenmesi

İlk Derece Mahkemesinin Yusuf kararı ile Topluluk yargı yetkisini kapsam olarak sınırlanması, Topluluk yargısı üzerinden AİHK standardı ile karşılaştırılabilir etkin bir temel hak teminatının sağlanıp sağlanamayacağı sorunu gündeme getirmektedir. Temel hakların ius cogens karakterli insan haklarıyla sınırlı olarak denetimi AİHK'nun teminat sınırının altında kalmaktadır. AİHM yargı yetkisini Avrupa İlk Derece Mahkemesi gibi BM lehine geri aldığı takdirde, AİHK ve Topluluk hukuku çerçevesinde sağlanan hukuki teminatlar arasındaki fark ortadan kalkacaktır.

AİHM Bosphorus kararında İrlanda ulusal önlemlerine esas olan AT tüzüklerinin Güvenlik Konseyinin yaptırım kararlarını Topluluk hukukuna transforme etmesinin kendisi için bir öneme sahip olup olmadığı konusunda ipucu vermemiştir. AİHM'nin bu davada yargı yetkisini geri almasına karşılık, Waite - Kennedy davasında verdiği kararında benzer bir temel hak teminatı sağlanmaksızın Konvansiyon hükümlerinin ortadan kaldırılamayacağını vurgulamıştır. Söz konusu kararda Mahkeme Konvansiyon devletlerinin kimi faaliyet alanlarını uluslararası örgütlere devretmekle, bu alanlarda AİHK muvacehesinde tâbi oldukları sorumluluktan kendilerini kurtaramayacaklarını ifade etmiştir [EGMR, 18.2.1999, Beschwerde Nr.26038/94 (Waite - Kennedy), bkz.: EuGRZ 1999, 207; EGMR, 18.2.1999, Beschwerde Nr.28934/95 (Beer - Regan), Ziff.57]. AİHM'nin şimdiye dek Avrupa Toplulukları için geliştirdiği bu içtihatını BM için de koruyup korumayacağı henüz bilinmemektedir. BM bakımından Konvansiyonun bağlayıcılığından hareket edildiği takdirde, AİHK Konvansiyon tarafı devletler bakımından temel ölçü olma özelliğini koruyacaktır. Konvansiyon devletleri AİHK tarafından öngörülen insan hakları teminatlarını böyle bir durumda BM önlemlerinden bağımsız olarak yerine getirmekle mükellef kabul edilecektir.

Prof. Dr. Füsün ARSAVA

Güvenlik Konseyi kararları uluslararası seviyede kapsamlı bir uluslararası yargı denetimine tâbi değildir (N.Meyer-Ohlendorf, Gerichtliche Kontrolle des Sicherheitsrates der Vereinten Nationen durch den IGH, 2000, 203 vd.) Yaptırım Komitesinin çalışmaları için öngörülen prosedür BM üyesi devletlerin ülkelerinde ikâmet eden kişiler yahut vatandaşlarının başvuruları için etkin bir bireysel hukuki teminat sağlamamaktadır. Düzenlemenin 8.maddesi yaptırımdan etkilenen kişiye hükümeti nezdinde başvuru yapma ve ilgili hükümetin de bu başvuruyu denetlemek üzere yaptırım komitesine iletme yükümlülüğü öngörmektedir. Böyle bir durumda Güvenlik Konseyinin üyelerinden oluşan yaptırım komitesi kendisi tarafından öngörülen yaptırımları denetlemektedir. Bu niteliği ile yaptırım komitesinin bağımsız bir hukuki merci olduğu iddia edilememektedir.

Üye devletlerin Güvenlik Konseyi kararlarını insan haklarına uygunluk bakımından denetleme ve AİHK'na aykırı bulmaları durumunda uygulamama yetkisine sahip olup olmadıkları tartışılmalıdır. Hakim olan görüş BM Şart'ının öngördüğü sistemin zafiyete uğrayabileceği endişesiyle münferit devletlerin bu tür denetim yetkisini reddetmektedir.

AT temel hak himayesinin prensip olarak AİHK'na eşdeğer olduğundan hareket edildiği takdirde Topluluk hukukunun iç hukukta düzenlenmesi çerçevesinde ulusal önlemin temel hak müdahalesine yol açabileceği varsayımı geçerliliğini kaybetmektedir. Böyle bir varsayım Topluluk temel hak himayesinin münferit durumda kendini açıkça yetersiz gösterdiği takdirde kabul edilebilir [EGMR, 30.5.2005, Beschwerde Nr.45036/98 (Bosphorus Hava Yolları Turizm ve Ticaret A.Ş. Ireland), Ziff.156, NJW 2006, 197]. AİHM ne zaman yeteriz bir temel hak himayesinden hareket edilebileceğine ilişkin kriterleri ortaya koymamıştır (Ch.Heer-Reißmann, Straßburg oder Luxemburg? – Der EGMR zum Grundrechtsschutz bei Verordnungen der EG in der Rechtssache Bosphorus, NJW 2006, 192). AİHM Yusuf kararından önce verilen Bosphorus kararında ATAD'ın önkarar prosedürü çerçevesinde temel hak denetimini ve temel hak ihlallerini reddetmesini Topluluk temel hak himaye sisteminin işleyişinde bir sorun olarak mütalâa etmemiştir.

Avrupa İlk Derece Mahkemesinin yeni kararı nedeniyle – AİHM'nin şimdiye dek Wait - Kennedy kararını takip etmesi kaydıyla- benzer bir davada AİHM'nin farklı bir sonuca ulaşması mümkündür. Topluluk Mahkemeleri BM hukukunun uygulanma önceliği nedeniyle kapsamlı bir denetim yapmadıkları takdirde temel hak himayesi somut durumda yetersiz kalabilir ve iç

hukuk yolları tüketildikten sonra BM yaptırımının icrasına ilişkin ulusal önlem aleyhine AİHM'ne başvuru yapılması durumunda bireysel başvurunun olumlu karara bağlanması söz konusu olabilir.

AİHM de gelecekte Güvenlik Konseyi kararlarına AİHK'na nazaran öncelik tanıdığı takdirde, Topluluk temel hak himayesinin somut durumda yetersiz olarak nitelendirilmesi mümkün olmayacaktır. Avrupa İlk Derece Mahkemesinin Yusuf kararında AİHM'sinin Bosphorus kararına dönerek iki karar arasında herhangi bir fark yaratmaması bu noktai nazardan hareket edildiğini ortaya koymaktadır (EuG, 12.7.2006, Rs. T-253/02 (Ayadi), Rn.129).

AİHM'nin "Solange" kararının mutlak olarak pozitif değerlendirilmesi mümkün değildir. Bosphorus kararı Avrupa temel hak himayesinde gerekli olan mütevazı katkıyı yapmıştır. Topluluk yargısı AİHM tarafından "Solange" çekincesi saklı kalmak kaydıyla gelecekte temel hak teminatında partner olarak kabul edilmiştir. Bosphorus kararı ATAD ve AİHM arasında bir kooperasyon ilişkisi tesis etmiştir. Bu anlayış değişikliğinin nedeni Topluluk yargısına temel hakların temininde güvenin artmasından çok AİHM'nin işyükünü kısmen azaltma arzusudur. Sadece 2004 yılında AİHM'ne 40.000 bireysel başvuru yapılmıştır [Council of Europe, Yearbook of the European Convention on Human Rights, Vol.47(2004)]. Her iki yargının Avrupa seviyesinde işbirliğinin sorunsuz devamı mahkemelerin kendileri için verilen rolleri iyi oynamalarına bağlıdır. Bunun her zaman temin edilemeyeceğini Avrupa İlk Derece Mahkemesinin yeni kararı teyit etmiştir.

Topluluk hukukunun iç hukukta düzenlenmesine ilişkin önlemlerin her somut durumda AİHM'nin denetimine tâbi olmaması nedeniyle AB üyesi devletler AB üyesi olmayan AİHK tarafı devletlere nazaran ayrıcalıklı bir durumdadır. AB üyesi olmayan Konvansiyon devletlerinin mağdur edilme endişesinin bununla beraber Topluluk hukukuna istinat eden ulusal temel hak müdahale önlemlerinin AİHM tarafından gerekçelendirme denetiminden geçirilmesinde istisnaya yol açmamalıdır. Topluluk temel hak teminatı lehine yapılan "Solange" çekincesinin Topluluk temel hak teminatının zayıflamasına yol açmamasına özen gösterilmesi gerekmektedir.

Kimi farklılıkları bulunsa da AİHM içtihatının Federal Alman Anayasa Mahkemesinin "Solange" doktrinine yaklaştığı görülmektedir. Bu çerçevede dikkat çekici olan husus her iki mahkemenin de (AİHM ve Federal Alman Anayasa Mahkemesi) kendileri tarafından temin eden temel hak himayesinin

den, kendi bağlayıcı, yazılı bir temel hak kataloğu olmayan başka bir hukuk düzeni lehine feragat etmesidir.

AİHM'nin "Solange" kararının Anayasa sözleşme tasarısının I-9.maddesi, 9.fıkrasında öngörüldüğü gibi AB'nin AİHK'nun tarafı olması durumunda nasıl bir anlam kazanacağı bilinmemektedir. AİHM'nin "Solange" kararının ATAD ile iyi ilişkileri tehlikeye atmamaya ve AB'nin Konvansiyona taraf olma tereddütlerini gidermeye matuf olduğu varsayımının bir geçerliliği yoktur. Anayasa sözleşme tasarısının Birliğin AİHK'na taraf olmayı hedef olarak ortaya koyması nedeniyle Konvansiyona taraf olmak bakımından Birliğe bir takdir hakkı bırakmadığı görülmektedir (bknz.: 29.10.2004 tarihli Anayasa sözleşmesi tasarısı md.I-9, fıkra 2, cümle 1, Abl.EU 2004, Nr.C 310/1). Bu durum AİHK'na taraf olmanın ATAD'ın takdirine bırakılmadığını ortaya koymaktadır (ATAD 1996'da AT'nin böyle bir adım atma yetkisini reddetmiştir (EuGH, Gutachten 2/94, 28.3.1996 (EMRK – Beitritt), Slg.1996, I-1759, Rn. 23 vd.). AB'nin Konvansiyona taraf olması halinde "Solange" çekincesinden vazgeçileceği ihtimal dahilindedir. Birlik Sekunder hukuku böyle bir durumda AİHM'nin kapsamlı denetimine tabî olacaktır. Şüphesiz Topluluk hukukuna istinat eden ulusal önlemlerin artık Konvansiyona uygunluk bakımından denetimden geçirilmesi söz konusu olmayacaktır. Bu sonuç, "Solange" çekincesinden değil, AİHK'nun 35.madde, 2.fıkrası, b-bendinden istihraç edilecektir. Buna göre AİHM daha önceden denetlenen şikayetlerle büyük ölçüde aynı olan ve yeni veriler içermeyen bireysel başvuruları kabul edilmeyecektir. AB, AİHK'na taraf olduğu takdirde AİHM'ne Birlik tasarrufları nedeniyle bireysel başvuru yapılabilecektir. AİHM tarafından daha önceden denetlenen Birlik tasarrufunun icrasına yönelik ulusal bir tasarrufa karşı yapılan bireysel başvuru doğal olarak aynı konuya ilişkin ikinci bir denetime yol açacağı için AİHK'nun 35.madde, 2.fıkra b-bendinin uygulanmasına yol açacaktır.

AİHM'nin Avrupa temel hak himayesinde sağlayacağı katkı gelecekte ortaya çıkacaktır. Bosphorus kararı Avrupa temel hak himaye sistemindeki temel değişiklik planının işaretini vermiştir. Avrupa'da temel hak himayesi halâ tam açık değildir. Avrupa'da temel hak himayesinin çok katmanlı olarak temin edilmesi bununla beraber bazı şeylerin değiştiğinin kabul edilmesini gerektirmektedir.

AİHM'nin AB'nin hukuk devleti karakterine katkısı

AİHM kararlarında Topluluk organ tasarruflarının AT anlaşmasına ve temel hakların dahil olduğu genel hukuk prensiplerine uygunluğunun denetlen-

Avrupa Birliği İnsan Hak ve Özgürlükleri Son Gelişmeler

mesi ışığında AİHM kararlarında Avrupa Topluluğunu hukuk topluluğu olarak nitelendirmiştir (bkzn.: EuGH, Rs. D.-229/05 P (Öcalan), Rn.109). AİHM'nin yapmış olduğu bu vurgu Topluluk hukukunda hukuk devleti karakterinin kazanılmasında temel hakların öncelikli rolünü ortaya çıkarmıştır. Bu tablo Avrupa'da temel hak teminatında temel dayanak oluşturan AİHK'nun ve Konvansiyonun AİHM tarafından yorumunun hukuk devletinin temininde ne denli önemli katkı sağladığına işaret etmektedir. AİHK'nun ve AİHM'nin Topluluk hukukunda hukuk devletinin temininde katkıları farklı şekillerde olsa da, bu çerçevede ağırlıklı olarak bu katkının "kooperasyon" türünde karşımıza çıktığı görülmektedir. Doğal olarak AİHM ve ATAD arasındaki bu kooperasyon ATAD ve ulusal mahkemeler arasındaki gibi resmi bir ilişki değildir. Her iki Avrupa mahkemesi farklı ve otonom hukuk düzenlerinin mahkemeleridir ve bu mahkemeler arasında kurumsal bir bağ ve hiyerarşi bulunmamaktadır. Bununla beraber her iki Avrupa mahkemesi arasında bir süreden beri de facto güçlenen zımni bir kooperasyon oluşmuştur. Bu kooperasyon günülü olması nedeniyle, ATAD ile ulusal mahkemeler arasındaki kooperasyona nazaran daha gerçek bir kooperasyon olarak nitelendirilmektedir (ulusal mahkemelerin ATAD ile kooperasyonunda ATAD kararına uyma mükellefiyeti bulunmaktadır).

İki otonom hukuk düzeninin yüksek mahkemeleri arasındaki hukuk devletinin temininde ortaya çıkan bu özel kooperasyon, ister istemez her iki hukuk düzeninin hukuk devleti anlayışının birbirine uyumu sorununu gündeme getirmektedir. Diğer bir ifade ile Konvansiyon hukuk düzeninin (AİHK) ve Topluluk hukuk düzeninin bir hukuk devleti anlayışının olup olmadığı, böyle bir anlayış varsa, bu anlayışların birbiriyle uyumlu olup olmadığına açıklığa kavuşması gerekmektedir. Bu tartışma konusu yanı sıra, ATAD ve AİHM arasında zorunlu kooperasyonun neden yapıldığı sorusunun da cevabının verilmesi gerekmektedir. Böyle bir kooperasyon herşeyden önce her iki hukuk düzeninin yetki alanlarının kesişmesinden ve bu kesişme noktasında AİHK tâbi ulusal hukuk düzenlerinin bulunmasından ileri gelmektedir. Bu çerçevede örneğin, yabancılar hukuku, verilerin korunması, düşünce özgürlüğü, mülkiyet hakkı veya savunma hakkının düşünülmesi yeterlidir. Üye devletlerin de, temel hakların temini bakımından her iki Avrupa mahkemesinin uyumlu çalışmasında çıkarlarının olduğu göz ardı edilmemektedir. Temel hakların devlet veya devlet benzeri tasarrufların meşruiyetinde oynadığı rol ve AİHK'nun tüm Avrupa'da temel hak katalogu içeren yegane bağlayıcı metin olarak sahip olduğu otorite yine iki Avrupa mahkemesi arasındaki gerekli kooperasyonu açıklayan bir başka önemli nedeni oluşturmaktadır.

AB'nin gerek meşruiyet ihtiyacını karşılamak, gerekse özel karakterine uygun bir temel hak katalogu oluşturmak gayreti sonucu kabul edilen Avrupa Temel Haklar Şartı, AİHK'nun ötesine giden yargısal olarak temin edilen temel haklar üzerinde anlaşmanın ne kadar zor olduğunu ortaya koymuştur. Aşağıda konu Topluluk hukuku hukuk devleti anlayışının AİHK tarafından değişik şekillerde etkilenmesi, hukuk devleti anlayışının güçlendirilmesi, tamamlanması, düzeltilmesi ve Topluluk hukukunun AİHM tarafından denetimi başlıkları olarak ele alınacaktır.

AİHK'nun Topluluk hukukunun yorumunda esas alınması

AİHM ve ATAD arasındaki en eski kooperasyon şekli, ATAD'ın AİHK'na yorum çalışmalarında ATAD terminolojisinde yer alan ifade ile Topluluk genel hukuk prensibi olarak atıfta bulunması ile ortaya çıkmaktadır. Bu tür ilk atıfların 70'li yıllara gittiği görülmektedir [örneğin, EuGH, Rs.36/75 (Rutili)]. Aradan geçen zaman içinde bu atıfların AB anlaşmasının 6.madde 2.fikrasında normatif olarak teyit ettiği görülmektedir. ATAD bu çerçevede Topluluk temel haklarının belirlenmesinde AİHK'nun özel önemini vurgulamıştır. ATAD sürekli içtihatında temel hakların genel hukuk prensipleri çerçevesinde mütalâa edildiğini ve bunların temininin de ATAD'ın görevi olduğunu dile getirmiştir. Bu çerçevede ATAD üye devletlerin ortak anayasa geleneklerinden ve üye devletlerin taraf olduğu veya katıldığı insan haklarının korunmasına ilişkin DH anlaşmalarından hareket etmiştir, ki bu çerçevede AİHK özel bir önem taşımaktadır (EuGH, Rs. C-94/00 (Roquette Frères SA), Rn.23). ATAD'ın teorisinin zaman içinde doğru olduğu ortaya çıkmıştır. Kimi üye devletlerin görüşüne göre AİHK ATAD içtihatında yorum kaynağı olması ötesinde, hattâ de facto hukuk kaynağı hiyerarşisine yükseltilmiştir. Bu gelişme üç bakımdan teyit olmaktadır. Herşeyden önce ATAD AİHK'na Topluluk genel hukuk ilkeleri üzerinden atıf yapmaktan vazgeçmiştir (EuGH, Rs. C-185/95 P, Baustahlgewebe; EuGH, Rs. C-273/99 P, C-274/99 P, Conolly). Daha da önemlisi ATAD temel haklar alanında oldukça sık bir şekilde AİHM'nin kararlarına atıfta bulunmaya başlamıştır. Bu tablo AİHK'dan istihraç edilen temel hakların Topluluk hukukunda da Strasburg içtihatı ışığında yorumlandığını teyit etmiştir (EuGH, Rs. C-276/01, Steffensen). ATAD zaman zaman AİHK'nun kararlarının belli bölümlerine kararlarında alıntı olarak yer vermektedir (EuGH, Rs. C-540/03, Parlament/Rat). Bu şekilde ATAD AB anlaşması 6.madde 2.fikrasında Topluluk genel hukuk prensiplerine yapılan atıfla kendisine verilen yorum yetkisinden feragat etmiştir.

Avrupa Birliği İnsan Hak ve Özgürlükleri Son Gelişmeler

ATAD Pupino davasında bu uygulamasını mutatis mutandis 3.sütun için de başlatmıştır (EuGH, Rs. C-105/03, Pupino). Avrupa Temel Haklar Şartı'nın AİHM ve ATAD arasındaki ilişkiyi düzenleyen 52.madde §3'ü Şart'ın AİHK'da garanti edilen haklara benzer hakları düzenleyen hükümlerinin AİHK'daki aynı anlam ve kapsam ile geçerli olacağını öngörmektedir. Bu hükümde artık Topluluk hukukunun genel hukuk prensiplerinden söz edilmektedir; hükümde AİHK'a Topluluk hukukunda geçerli asgari standart olarak atıfta bulunmaktadır. Avrupa Temel Haklar Şartı hukuken henüz bağlayıcılık kazanmadan kararlarında Şart'a yaptığı atıflarla ATAD bu süreci başlatmıştır (EuGH, Rs. C-540/03, Parlament/Rat, Rn.38; EuGH, Rs. C-432/05, Unibet, Rn.37; EuGH, Rs. C-303/05, Advocaten voor de Wereld, Rn.46).

Topluluk genel hukuk prensipleri üzerinden AİHK'nun Topluluk hukukuna giriş yapma zorunluluğu ortadan kalkacaktır. Bu şekilde AİHK'nun Şart tarafından üstlenilen hükümleri Avrupa Temel Haklar Şartı'nın hukuken bağlayıcılık kazanması ile subsidiär Topluluk hukuk kaynağı hiyerarşisi elde edecektir.

AİHK ile Topluluk Hukuk devleti anlayışının güçlendirilmesi

AİHK ve Topluluk hukuku arasındaki kooperasyonun bir başka şekli Topluluk hukuk devleti anlayışının Strasburg içtihatı ile üye devletlerde güçlendirilmesi şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bu çerçevede Dangeville/Fransa davası önemli bir örnek oluşturmaktadır (EGMR, Nr.36677/97 (Dangeville/Frankreich). Şikayetçi Fransız firması 17 Mayıs 1977 tarihli 6 nolu katma değer vergisini iç hukukta düzenlemeyen Fransa'dan fazla ödediği katma değer vergisi nedeniyle tazminat talep etmiştir. AİHM Topluluk hukukuna istinat eden iddianın 1 nolu ek protokolün 1.maddesinde düzenlenen bir hakka ilişkin olduğunu ve bu hakkın Fransız mahkemesi tarafından tanınmamasının bu hükmün ihlâlüne yol açtığını karara bağlamıştır.

AİHM şikayetçiye tazmin edilmekten imtina edilen 22.000 Euro'nun tazminat olarak ödenmesini karara bağlamıştır. Topluluk hukukuna istinat eden iddianın Konvansiyon hukuk düzeni tarafından tanınması burada Topluluk hukukunun önceliğinin ve ilgili direktifin doğrudan etkisinin de tanınması sonuçlarını beraberinde getirmektedir. Dangeville davası Topluluk hukukunda hakları koruma boşluğu durumlarında AİHK'nun nasıl devreye girdiğini gösteren önemli bir örnektir.

AİHM dışında hiçbir Avrupa yargısının Topluluk hukukunun bir ulusal mahkeme tarafından ihlâl edilmesi durumunda bu ihlâli saptama ve bir tazminat hükmetme yetkisi bulunmamaktadır. Bu çerçevede ATAD'ın Köbler kararının (EuGH, Rs. C-224/01, (Köbler) sınırlarının olduğu, davacının yeni bir iç hukuk prosedüründe tazminat iddiası yapması ve yetkili mahkemenin (ilk prosedürden farklı mahkeme) ATAD'a başvuru yapması gerektiği gözardı edilmemektedir. Köbler kararı sadece Topluluk hukukunun açık ihlâlleri durumunu esas almıştır; somut davada da esasen böyle bir durum saptanmamıştır.

Strasbourg'a başvurular ağırlıklı olarak ATAD'na başvuru yapılmaması nedeniyle gündeme gelmektedir (AT anl., 234.md. ihlâli. 234.madde ihlâli nedeniyle yapılan başvurularda AİHK'nun 6.maddesine istinat edilmekte ve bu hüküm muvacehesinde mahkemeye başvuru hakkının ihlâl edildiği iddia edilmektedir. Bu tür başvuruların kabul edilmesi ATAD'a başvuru yapılmaması nedeniyle Topluluk hukukunun ihlâli çerçevesinde Topluluk hukukunda hukuk devleti anlayışının AİHK tarafından güçlendirilmesi sonucunu doğurmaktadır.

Şüphesiz AİHM ATAD'a başvuru yapılmaması nedeniyle kendi nezdinde yapılan başvurularda son derece temkinli davranmaktadır. AİHM ATAD'a keyfi olarak başvuru yapılmaması durumlarında AİHK'nun 6.maddenin ihlâlinden hareket etmektedir, ki böyle bir durum şimdiye de Strasbourg mahkemesi tarafından kabul edilmiş değildir [AİHM Ullens/Belçika davasında bu çerçevede bir değerlendirme yapacaktır (EGMR, Nr.382/07, Ullens/Belgien)].

Mendizabal/Fransa davasında [EGMR, Nr.51431/99 (Aristimuño Mendizabal/Frankreich)]. Fransa'da yaşayan bir İspanyol'un 14 yıl oturma (uzun süreli) izni için bekletilmesi dava konusu olmuştur. Bu zaman zarfında bayan Mendizabal'ın ikâmeti sadece 3 aylık süreler için uzatılmıştır. Fransız makamlarının bu tutumunun nedeni şikayetçinin önce tutuklanan, sonra salıverilen ETA yandaşı birisi ile evli olmasıdır. Bayan Mendizabal'ın söz konusu kişiden Fransız vatandaşı bir de kızı bulunmaktadır. 2003'de bayan Mendizabal nihayet Fransa'da yapılan bir yasa değişikliği sonucu uzun süreli bir oturma izni alabilmiştir. Bayan Mendizabal Strasbourg mahkemesi nezdinde uzun süreli ikâmet izni alabilmek için ölçü dışı Fransız makamları tarafından bekletilmesini şikayet konusu yapmıştır. Fransız makamlarının bu tutumlarını bayan Mendizabal AİHK'nun 8.madde muvacehesinde özel ve aile yaşamına saygı hakkının ihlâli olarak görmüştür.

AİHM, ATAD'ın içtihatına atfen şikayetçinin geçerli Topluluk hukukuna göre en geç 1 Ocak 1992'den itibaren Fransa'da uzun süreli ikâmet hakkını elde etmesi gerekmektedir. Bayan Mendizabal'a bu kadar uzun zamandır bu iznin verilmemesi AİHM'nin görüşüne göre Topluluk hukukunun ihlâlidir ve AİHK'nun 8.maddesi muvacehesinde "kanunen öngörülebilir" mütalâa edilemez. Dava sonunda AİHK'nun 8.maddesinin ihlâl edildiği kabul edilmiş ve şikayetçiye 50.000 Euro tazminat ödenmesi hükme bağlanmıştır. Topluluk yükümlülüklerinin yerine getirilmesinde ölçü dışı gecikmeyi Topluluk hukuku ihlâli olarak saptayan ve hattâ bu ihlâlin giderilmesini malî olarak tazminata bağlayan bu karar, Konvansiyon hukukunun Topluluk hukukunun meşruiyeti ve bu meşruiyeti güçlendirmek için yaptığı müdahaleyi açık olarak ortaya koymaktadır.

Topluluk hukuku hukuk devleti anlayışının AİHK muvacehesinde geliştirilmesi

AİHK ve Topluluk hukuku arasındaki kooperasyonun bir başka şekli AİHK ile Topluluk hukuku hukuk devleti anlayışının geliştirilmesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çerçevede her iki hukuk düzeninin birbirini tamamlaması söz konusudur. Pupino davasında çerçeve kararların ulusal hukukun yorumlanmasında ne ölçüde dikkate alınacağı uyuşmazlık konusu olarak ele alınmıştır. ATAD bu önemli kararında AİHM içtihatı ışığında bu tür bir yorumun AİHK'na da uygun olması gerektiğini vurgulamıştır. AİHK'na uygunluk açık şekilde Topluluk hukukuna da uygunluk sonucunu doğurmaktadır. Topluluk hukukuna riayet edilmesi AİHK'nun gözardı edilmesini haklı kılmadığı gibi, esasen AİHK'nu ihlâl edilmeksizin, Topluluk hukukunun ihlâl edilmesi de mümkün değildir.

Dava konusu çerçeve kararın "par excellence" AİHK'nun alanına giren ceza prosedüründe sanıkların durumlarıyla ilgili olması nedeniyle ATAD'ın AİHK'na atıfta bulunması doğaldır. Ancak burada altı çizilmesi gereken husus AİHK'nun ATAD kararına istinaden geçerli olmaması, AİHK'nun AİHM tarafından belirlenen uygulama alanında kendinden menkul olarak geçerli olmasıdır [krş. EGMR, Nr.24833/94 (Matthews/Vereinigtes Königreich), Rn.29] AİHM, Matthews kararında AİHK'nun 1.maddesi muvacehesinde akit tarafların kendi yargı alanlarında bulunan kişilere Konvansiyonda yer alan hak ve özgürlükleri garanti ettiklerinin altını çizmiştir. Bu düzenleme ilgili normun yahut önlemin türü bakımından bir ayırım yapmaksızın Konvansiyon devletlerinin yargı yetkisini Konvansiyonun bütün hükümleri için kabul

etmektedir. Pupino davasında ATAD'ın kararı AİHK'nun kendinden menkul olarak geçerli olamadığı durumlarda AİHK'nun Birlik hukuku üzerinden geçerli olabileceğini ortaya koymuştur.

Benzer bir durum terörle mücadeleye ilişkin ortak nokta-i nazarları düzenleyen AB Konsey kararları için geçerlidir. Avrupa İlk Derece Mahkemesi bu konuyla son zamanlarda iştigal etmiştir. Kişiler veya gruplar tarafından yapılan şikayetin konusu terör faaliyetlerine katılma kuşkusu ile “kara listeye” alınma ve bunun sonucu olarak da mal varlıklarının dondurulmasıdır. Bu başvurularda “kara listeye” alınmadan savunma hakkının verilmemesi şikayetin nedenini oluşturmuştur.

AİHK ve Topluluk hukuku arasındaki birbirini tamamlama ilişkisini ortaya koymak bakımından İlk Derece Mahkemesinin görüşlerine kısaca yer vermek gerekmektedir. İlgililerin savunma hakkının herşeyden önce ulusal prosedür çerçevesinde etkin olarak korunması gerekmektedir. 2001/931 sayılı ortak nokta-i nazarın 1.madde 4.fikrasında öngörülen karar bu nedenle ulusal merciler tarafından ihdas edilmiştir. AB Konseyi prensip olarak ilgililere karşı üye devletlerin hukukunda uygulanan prosedürün bu karara uygun olup olmadığını yahut karara uygun icra edilip edilmediğini, ilgililerin temel haklarının ulusal merciler tarafından korunup korunmadığını bilmek durumunda değildir. Bu konu münhasıran ulusal mahkemelerin ve gerektiği takdirde AİHM'nun yetki alanındadır [EuG, Rs. T-228/02 (Organisation des Modjahedines du peuple d'Iran), Rn.119-121; EuG, Rs. T 47/03 (Sison)]. Bu çerçevede de Konvansiyon hukukunun meşruiyeti Topluluk hukukunun meşruiyetinin bir parçası haline getirilmiş ve AİHK'nun kendiliğinden Topluluk hukukunda geçerli olup olmadığı tartışma konusunu oluşturmuştur. AİHK'nun 6 maddesinin bu tür prosedürlerde uygulanabilirliği hernekadar Strasburg mahkemesi tarafından henüz teyit edilmesi ise de, her iki hukuk düzeninin sadece birbirinin meşruiyetini sağlamayıp, aynı zamanda güçlendirdiği de kabul edilmektedir.

Topluluk hukuk devleti anlayışının AİHK ışığında düzeltilmesi

AİHK ve AB arasındaki ilişkinin yoğunluk kazandığı bir durum da Topluluk hukuku hukuk devleti anlayışının AİHK ile düzeltilmesi çerçevesinde ortaya çıkmaktadır. Bu tür bir düzeltmenin ilginç örneği İspanya/İngiliz Krallığı arasında cereyan eden davada görülmüştür (EuGH, Rs. C-145/04, Spanien/Vereinigtes Königreich). Bu davanın öncesinde görülen Matthews/İngiliz Krallığı davasında AİHM primer Topluluk hukukunun Cebelitarıklıların Avrupa Parlamentosu seçimlerine katılımını yasaklayan hükmünün AİHK'na aykırı-

rılığı saptanmıştır (EGMR, Nr.24833/94, Matthews/Vereinigtes Königreich). AİHM kararı ertesinde İngiltere'nin tartışmalı AT primer hukuk düzenlemesini Strasburg mahkemesinin kararına uygun hale getirme çabaları İspanya'nın karşı koyması nedeniyle başarısız olmuştur. İngiltere sorunu bir ulusal kanunla çözmek istemiştir. Bu kanun nedeniyle İspanya İngiltere'ye karşı Topluluk hukuku ihlâli davası açmıştır. Dava ATAD tarafından "AİHM'nin içtihatı ışığında Avrupa Parlamentosu seçimlerinin Cebelitarık'la gerçekleştirmemesinin AİHK'na ek 1 nolu protokolün 3.maddesinin ihlâlüne neden olması; davacının Cebelitarık'ta oturan bir kişi olarak Avrupa Parlamentosu seçimlerine katılmasının engellenmesi İngiltere'ye yüklenilebilecek bir durum değildir. İngiltere İngiliz krallığında geçerli kurallara mutatis mutandis uygun olarak seçimlerin Cebelitarık'ta gerçekleşmesi için gerekli düzenlemeleri yapmıştır" gerekçesi ile reddedilmiştir.

ATAD'ın görüşüne göre, AİHM tarafından konvansiyona aykırı ilân edilen Topluluk hukuku düzenlemesi, konvansiyona uygun bir ulusal düzenlemenin yapılmasına engel teşkil etmemektedir. Konvansiyona aykırı ilân edilen AB primer hukukunun konvansiyona uygun hale getirilmesi tabii ki en doğru olanıdır. Bu ancak mevcut koşullar ışığında siyasi olarak mümkün gözükmektedir. ATAD bu konuya açık bir şekilde girmemiştir. Daha çok bu siyasi durumdan hukuki sonuçları çıkarmış ve Topluluk hukukunun AİHM içtihatı ışığında yorumlanması esası muvacehesinde Matthews kararına zımnen Topluluk hukukunu doğrudan düzeltme etkisi tanıyarak bir çıkış bulmuştur.

Yine davacıların ATAD'a AT anlaşması 230.madde 4.fıkrasına göre bireysel başvurular ile ilerde AİHK'nun düzeltici etkisi ortaya çıkabilir. Öcalan davasında (EuGH, Rs. C-229/05 P (Öcalan ve Vanlı), Rn.79-83) ATAD ilk kez AT anlaşmasının 230.madde 4.fıkrasına göre yapılan başvuruda soyut olarak değil, davacının koşullarını dikkate alarak AİHK muvacehesinde denetimini yapmıştır. ATAD bu davada davacının AİHK muvacehesinde hakları ihlâl edilen biri olarak mütalâa edilemeyeceği görüşünden hareketle Strasburg mahkemesi nezdinde caiz bir başvuru yapamayacağını karara bağlamıştır. Bunun sonucu olarak AİHK ve AT anlaşmasının 230.madde 4.fıkrası arasında bir tenakuz ortaya çıkmamıştır. Bu tür denetimler için başvuru olanağı oldukça dikkatli kabul edilmektedir.

AİHM tarafından extern denetim

AİHK'nun Topluluk hukuku üzerinde en güçlü etkisi AİHM'nin extern denetimi ile ortaya çıkmaktadır; bu çerçevede dolaylı olarak AB'nin AİHK'nun

Prof. Dr. Füsün ARSAVA

katılması tartışması gündeme gelmektedir. AB'nin henüz AİHK'na katılması nedeni ile, AB organ tasarruflarının, bu çerçevede ATAD kararlarının AİHM tarafından hukuken denetlenmesi mümkün değildir.

Topluluk hukukunun üye devletler tarafından uygulanması, icra edilmesi farklı sonuçlar doğurmaktadır. Böyle bir durum prensip olarak Matthews davasında da görüldüğü gibi Strasburg mahkemesinin yargı yetkisine tâbidir. Bosphorus davasından itibaren (EGMR, Nr.45036/98 (Bosphorus/İrland) sekunder Topluluk hukuku alanında eşdeğerlilik varsayımı geçerlidir ve ATAD tarafından temel hak denetiminden geçen Topluluk hukukunu icra eden üye devletin Konvansiyona uygun tasarrufta bulunduğu varsayım olarak kabul edilmektedir. Bosphorus davasında, AT tüzüğüne icrası çerçevesinde Balkan savaşı sırasında Yugoslavya'nın tasarrufunda bulunan uçaklara el koyan İrlanda mercilerinin tasarrufu uyuşmazlık konusunu oluşturmuştur. Hernekadar Bosphorus davasında dile gelen eşdeğerlilik varsayımı, Federal Alman Anayasa Mahkemesinin "Solange" içtihatı ile benzerlikler gösterse de, Alman Anayasa Mahkemesinin kararına esas olan "Solange" varsayımından farklı olarak, Bosphorus davasında verilen karar muvacehesinde eşdeğerlilik varsayımının münferit durumda reddedilmesi mümkündür.

AİHK ve AİHM'nin Topluluk hukukunda hukuk devleti anlayışına yaptığı katkının ortaya konmasından sonra, ATAD içtihatının AİHM içtihatına katkısının olup olmadığının da düşünülmesi gerekmektedir. Şüphesiz bu katkı mevcuttur. Hernekadar AİHM'nin kararlarının ATAD tarafından denetimi söz konusu olmasa da, ATAD içtihatının ve Topluluk hukukunun artan bir şekilde AİHK'nun yorumuna etki yaptığı görülmektedir (ECHR, Nr.2854/95 (Pellegrin/Frankreich); ECHR, Nr.32911/96 (Meftah und andere/Frankreich). Bu durum her iki hukuk düzeninin birbirine etki yaptığını ve ortak bir hukuk devleti anlayışını da kapsayan birbiriyle uyumlu Avrupa temel hak alanının oluşması için her iki hukuk düzeni arasında kooperasyon yapıldığını ortaya koymaktadır. Bu gelişmeler doğal olarak Avrupa'nın yararına olacaktır.

Kısaltmalar

ABl.EG	Amtsblatt der Europäischen Gemeinschaft
ABl.EU	Amtsblatt der Europäischen Union
AİHK	Avrupa İnsan Hakları Konvansiyonu
AİHM	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AT	Avrupa Topluluğu
ATAD	Avrupa Toplulukları Adalet Divanı
Auflage	baskı_
Beschwerde	şikayet
BM	Birleşmiş Milletler
BVerfGE	Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts
BvR	Bundesverfassungsrecht
DH	Devletler Hukuku
DVBl.	Deutsche Verwaltungsblatt
ECHR	European Court of Human Rights
EKMR	Europäischen Kommission für Menschenrechte
EGMR	Europäischen Gerichtshof für Menschenrechte
Entsch.	Entscheidungen (karar)
EuG	Europäisches Gericht erster Instanz
EuGH	Gerichtshof des Europäischen Gemeinschaften
EuGRZ	Europäische Grundrechte-Zeitschrift
EuZW	Europäische Zeitschrift für Wirtschaftsrecht
EWG	Europäische Wirtschaftsgemeinschaft
GASP	Gemeinsame Aussen- und Sicherheitspolitik

Prof. Dr. Füsün ARSAVA

JA	Juristische Arbeitsblätter
NJW	Neue Juristische Wochenschrift
Rn.	Randnummer
Rs.	Rechtssache
S/RES/820	Security Council Resolution 820
Slg.	Sammlung
Solange	... nispette, ... olduğu müddetçe, kadar
Urt.	Urteil (karar)
Verb.Rs.	Verbundene Rechtssache
ZaöRV	Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht
Zeus	Zeitschrift für europäische Studien
Ziff.	Ziffer

Bibliyografya

Andreas Haratsch/Christian Koenig/Europarecht, 5.Aufl. 2005, Rn.538

Matthias.Pechstein

Bernd Martenczuk Rechtsbindung und Rechtskontrolle des
Weltsicherheitsratges, 1066, 282

Christine Heer-Reißmann Straßburg oder Luxemburg? – Der EGMR zum
Grundrechtsschutz bei Verordnungen der EG in der Rechtssache Bosphorus,
NJW 2006

Dieter Kugelmann Grundrechte in Europa, 1997

G.C.Rodrigues Iglesias Ansprache auf der feierlichen Eröffnung des Gericht-
sjahres des EGMR am 31.Januar 2002, Jahresbericht 2001, EGMR, Strass-
burg , 2002,

Georg Ress Die EMRK und das europäische

Gemeinschaftsrecht, ZeuS 1999,

Gerrit Schohe Das Urteil Bosphorus: Zum Unbehagen

gegenüber dem Grundrechtsschutz durch die Gemeinschaft, EuZW 2006

Hans-Konrad Ress Das Handelsembargo, 2000,

Jochen Frowein Ius cogens, bkzn.: encyclopedia of Public Internatio-
nal Law, Vol.III, 1997, 65,(67)

Karl Doehring Völkerrecht, 2.Aufl. 2004, Rn.253;

Marten Breuer Offene Fragen im Verhältnis von EGMR und EuGH, EuGRZ
2005

Nils Meyer-Ohlendorf Gerichtliche Kontrolle des Sicherheitsrates der Vere-
inten Nationen durch den IGH, 2000,

Rudolf Bernhardt bkzn.: Bruno Simma (Hrsg.), The Charter of the Uni-
ted Nations, 2.Aufl. 2002, Art.103, Rn.9,16;

Theodor Schilling Der Schutz der Menschenrechte gegen

Prof. Dr. Füsun ARSAVA

Beschlüsse des Sicherheitsrats ZaöRV 64(2004)

Waldemar Hummer/Christoph Vedder Europarecht in Fällen, 4.Auflage
2005

Yvonne.Kerth/Andrea Schmelz Die Geltendmachung der
Gemeinschafts-grundrechte im Wege des
Individualrechtsschutzes, JA 2004